

TOMMY MÖLLER:

Maktutredningen, välfärdsstaten och de svaga

I regeringens direktiv till maktutredningen är utgångspunkten att ju fler områden som underordnas "demokratisk kontroll", d v s blir föremål för offentlig styrning, desto mer inflytande får medborgarna över sina levnadsförhållanden.

Av utredningens rapport "Medborgarnas makt" framgår det att svenskarna inte bara är påfallande missnöjda med vissa fundamentala välfärdsförmåner utan också i betydande utsträckning känner vanmakt över sin situation. Detta gäller i synnerhet beträffande sjukvården men också i fråga om skolan.

För en tid sedan presenterades maktutredningens första stora rapport ("Medborgarnas makt"). Den innehåller mängder av intressanta frågeställningar, resultat och iakttagelser.

Den kanske allra intressantaste frågeställningen är i vilken utsträckning som medborgarna har möjlighet att påverka sina egna levnadsvillkor. Det visar sig nämligen att dagens svenskar inte bara är påfallande missnöjda med vissa fundamentala välfärdsförmåner de erbjuds, utan också i betydande utsträckning känner vanmakt över sin situation.

Sex olika medborgarroller granskas: rollen som boende, rollen som konsument, rollen som patient (eller anhörig till patient), rollen som skolbarnsförälder, rollen som småbarnsförälder och rollen som förvärvsarbete.

Samtliga dessa områden (utom konsumentens) kännetecknas av en långtgående politisering. Det är synd att utredarna inte valt att explicit ställa frågan om det föreligger någon skillnad – vad gäller medborgarnas missnöje och (upplevda) möjligheter att påverka sin situation – mellan marknadsstyrda och politikerstyrda samhällssektorer.

Ty om detta går meningarna isär. I regeringens direktiv till maktutredningen (Dir 1985:36) är utgångspunkten att ju fler områden som underordnas "demokratisk kontroll" (d v s blir föremål för offentlig styrning) desto mer inflytande får medborgarna över sina levnadsförhållanden.

Från en marknadsekonomisk utgångspunkt är det emellertid närmast en truism att det motsatta förhållandet gäller.

Medborgarundersökningens resultat indikerar också på ett tämligen entydigt

Tommy Möller är fil dr i statskunskap och politisk sekreterare vid moderaternas partikansli.

sätt att det senare synsättet ger en mer realistisk bild av hur samhället fungerar. Det är i konsumentrollen — den roll som i minst utsträckning av dem som undersökts är föremål för offentlig styrning — som medborgarna känner minst missnöje, och minst vanmakt.

Störst missnöje med sjukvård och skola

Samtidigt framstår de två områden som i störst utsträckning underkastats "demokratisk kontroll", skolan och sjukvården, som mest misslyckade (givet den förutsättningen att det är positivt att medborgarna har inflytande över de egna levnadsvillkoren).

55 procent av de tillfrågade var missnöjda med skolan. Missnöjet tar sig uttryck i begränsade möjligheter att påverka undervisningens uppläggning, skolmiljön m m. Och hälften av dessa missnöjda målsmän känner vad maktutredarna kallar "tyst vanmakt", d v s de avstår från att ens försöka påverka. De upplever det som lönlöst.

Den tysta vanmakten är emellertid allra störst när medborgarna kommer i kontakt med sjukvården. Mer än var tredje person som kommer i kontakt med svensk sjukvård är missnöjd och avstår från att försöka påverka sin situation. Missnöjet handlar till största del om att man inte får vård i tillräcklig utsträckning (men också om att man saknar möjligheter att själv välja läkare eller vårdklinik).

Det går dock inte att på basis av medborgarundersökningens data dra slutsatsen att all offentlig inblandning är till förfång för medborgarna (något som för öv-

rigt få torde vara beredda att göra gällande). Det är exempelvis inte helt osannolikt att de relativt goda påverkansmöjligheter medborgarna anser sig ha inom arbetslivet till stor del kan förklaras med de arbetsrättsliga regleringar som finns.

Det som lyfts fram som utredningens huvudresultat är de stora klassklyftorna, som av undersökningens data att döma tycks vara särskilt påtagliga i de medborgarroller som sorterar under sektorer med stark politisk styrning. De resurssvaga grupperna har, visar det sig, inte alls samma förmåga som högutbildade och

Mer än var tredje person som kommer i kontakt med sjukvården är missnöjd.

andra resursstarka att ställa krav och säga ifrån. Men en roll bryter detta mönster. I konsumentrollen är påverkansmöjligheterna klassmässigt jämnt fördelade. Ser man till sambandet mellan utbildning och möjligheterna att som konsument få till stånd en positiv förändring av en oönskad situation, finner man rentav att lågutbildade i större utsträckning än högutbildade anser sig vara framgångsrika.

Svaga grupper missgynnas

När man läser "Medborgarnas makt" kan man inte undgå att göra reflexionen att de svaga grupperna missgynnas av den välfärdspolitik som bär socialdemokratins signum. Intrycket förstärks av de skillnader som framkommer vad gäller olika medborgarkategoriernas förmåga att hävda sin rätt gentemot myndigheterna. Var tionde svensk har varken förmågan att

själv överklaga ett myndighetsbeslut eller känner någon som kan hjälpa dem med det. Detta i ett land där allt fler beslut som rör de enskilda medborgarna fattas av just myndigheter. Och fattas dessutom allt oftare av icke-juridiskt utbildad personal på basis av en allt vagare lagstiftning.

Maktutredarna har inte undersökt i vilken utsträckning myndigheter faktiskt fattar felaktiga beslut. Däremot har de ställt frågan "Har Du någon gång under det senaste året blivit felaktigt eller orättvist behandlad av någon myndighet inom stat,

De svaga grupperna missgynnas av den välfärdspolitik som bär socialdemokratins signum.

landsting eller kommun?". 11 procent svarade ja. Och 14 procent av dem som ansåg sig blivit felaktigt eller orättvist behandlade avstod från att försöka vinna rättelse.

Vid en jämförelse med tidigare studier visar det sig att den administrativa kompetensen ökar generellt sett, men att detta inte gäller för den utsatta gruppen.

Syftet är jämlikhet – resultatet ojämlikhet

En politik som syftar till att skapa jämlikhet tycks således skapa ojämlikhet. Och av vissa data som framskymtar i medborgarundersökningen förefaller det därtill vara så att den politik som från social-

demokratisk sida påstås skapa ojämlikhet i själva verket gynnar jämlikheten.

Detta är i grunden en självklarhet: ju mer komplicerad participationsmodell, desto större ojämlikhet. På en fungerande marknad är det bara att byta producent. I ett "myndighetssystem" gäller det att hitta rätt beslutsfattare (bara det!) och tala övertygande för sin sak.

När maktutredarna påbörjar arbetet med sin slutrapport finns det anledning att placera denna centrala frågeställning mer i fokus. En vanlig "kritik" mot bra samhällsvetenskapliga arbeten är att någon specifik aspekt borde lyfts fram mer; företrädare från olika sårntressen och grupperingar vill ha just sina käpphästar i centrum för intresset. Men i detta fall finns det en alldeles speciell anledning att fördjupa sig i frågan om vilken samhällsmodell som bäst gagnar medborgarnas möjligheter att påverka sina villkor. Enligt direktiven skall nämligen utredningen undersöka "om samhällsutvecklingen totalt sett närmar sig det svenska demokratiska idealet" (s 3).

Detta "demokratiska ideal" finns beskrivet i direktiven: ju mer som omfattas av "demokratin" (d v s blir föremål för politiska beslut) desto närmare detta ideal.

I maktutredningens medborgarundersökning visas att detta ideal inte tycks fungera särskilt bra. Detta är någonting maktutredningen i sitt fortsatta arbete har anledning att fördjupa sig i ytterligare.